

İonia, antik yazarların aktarımları ve modern araştırmalar ışığında, Edremit Körfezi güneyinden İzmir Körfezi'ne, Büyük Menderes Irmağı'na değin uzanan ve Khios (Sakız) ile Samos (Sisam) adalarını da içine alan bölgedir (Strabon, XIV. 1. 2 / Bkz. Harita 1). Herodotos İon kentlerinin kurulduğu bölge hakkında şunları yazar: “Panionion’da toplanan İonlar, kentlerini bizim yeryüzünde bildiğimiz en güzel gökyüzü altında ve en güzel iklimde kurmuşlardır. Ne daha kuzeydeki bölgeler, ne de daha güneyde kalanlar İonia ile bir tutulamaz, hatta ne doğusu ne de batısı; kimisi soğuk ve ıslak, kimisi sıcak ve kurak olur” (I. 142). Bölgeye adını veren İonların Hellas’tan yani anakara Yunanistan’ından Anadolu kıyılarına geliş hikâyesini Bronz Çağı’nı sona erdiren gelişmelerin içinden bulup çıkartmak zorundayız. M.Ö. 12. yüzyılda başlayan karmaşa ve göç dalgası bütün Yakındoğu’yu etkilemiş, geniş topraklara yayılmış büyük krallıklar ortadan kalkmıştır. Aynı şekilde Hellas’taki siyasal yapı da çökmüş, uzun sürecek bir “Karanlık Çağ”\*\* başlamıştır (Freeman, 2003, 101). Geç dönem Yunanlıların yaşattığı bir efsaneye göre, Hellas’taki uygarlığa, kuzeybatıdan gelen istilacı Dorlar son vermiştir. Aslında bu istilayı destekleyen çok az arkeolojik belge olduğu ve yıkımın nedenlerini daha karmaşık olaylarla açıklamak gerektiği yolunda akla yakın önermeler mevcuttur (Freeman, 2003, 101 ve 102).



Harita 1. İonia Bölgesinin Anadolu’daki konumunu gösteren harita.

Dor istilası ya da Hellas’taki iç karışıklıklar olsun, bölge halkının üç koldan Anadolu kıyılarına yerleştiği açıktır (Aiol, Dor ve İon kabileleri hakkında ayrıca bkz. Thomson, 1988, 129 ve 131). Yunancanın üç farklı lehçesini konuşan ve Hellas’ta farklı coğrafi bölgelerde yaşayan bu üç halktan ilk göç edenler Aiollar olmuştur (ilk göçü Aiolların başlattıkları ve Troas bölgesine yerleştikleri hakkında Strabon, XIII. 1. 1) ve Anadolu’nun kuzeybatısına yerleşmişlerdir (Akurgal, 1993b, 202). Anadolu’ya son olarak gelenler, Hellas’ı istila ettikleri iddia edilen Dorlardır ki, Anadolu’nun güneybatısına eski adıyla Karia bölgesine yerleşmişlerdir (Freeman, 2003, 102).

Dor istilası ya da Hellas'taki iç karışıklıklar olsun, bölge halkının üç koldan Anadolu kıyılarına yerleştiği açıktır (Aiol, Dor ve Ion kabileleri hakkında ayrıca bkz. Thomson, 1988, 129 ve 131). Yunancanın üç farklı lehçesini konuşan ve Hellas'ta farklı coğrafi bölgelerde yaşayan bu üç halktan ilk göç edenler Aiollar olmuştur (ilk göçü Aiolların başlattıkları ve Troas bölgesine yerleştikleri hakkında Strabon, XIII. 1. 1) ve Anadolu'nun kuzeybatısına yerleşmişlerdir (Akurgal, 1993b, 202). Anadolu'ya son olarak gelenler, Hellas'ı istila ettikleri iddia edilen Dorlardır ki, Anadolu'nun güneybatısına eski adıyla Karia bölgesine yerleşmişlerdir (Freeman, 2003, 102). Batı Anadolu kıyı şeridinde kuzeyden güneye sıralanan bu üç halk arasında kuşkusuz en fazla öne çıkanı Ionlardır. Ionların Anadolu'ya geliş tarihleri kesinlik arz etmez. Miletos (Aydın-Balat) ve Smyrna (İzmir-Bayraklı) kazılarının ışığında Batı Anadolu'daki Ion kolonizasyonu\*, aslında göçü, M.Ö. 10. hatta 11. yüzyıla kadargötürülebilir (Akurgal, 1993a, 20; Akurgal, 1993b, 202). Ancak bunun İonia göçünün başlangıcı olarak kabul edilip edilemeyeceği kesin değildir (Hooker, 1980, 120). Ionların Anadolu'ya gelişi klasik bir geleneğe dayandırılmaktadır. Dorlar tarafından Peloponnesos (Mora Yarımadası)'taki eski anayurtlarından sürülmüş olan Ionlar geçici olarak Atina'ya yerleşmişler ve Atina Kralı Kodros'un güvencesi altına girmişlerdi. Sonra da onun oğullarının liderliğinde Anadolu kıyılarına yoğun bir göç başlatmışlardır. Ionları o zaman için ayrı bir halk olarak ele almanın yanlış olduğunu ileri süren görüşler de mevcuttur (Cook, 1970, 24). Buradaki taşınma bir kolonizasyondan çok bir göçtür; yerleşenler, bu durumda ana kent kabul edilmesi gereken Atina'ya bütünüyle bağlı değildirler. Kendi kendilerine bağımsız bir organizasyon geliştirmiş, görece olarak kısa bir süre içinde de polis\*\*\*\*\* denilen özgün siyasi yapıyı oluşturarak Hellas'takilere öncülük etmişlerdir (Sevin, 1982a, 224).

Herodotos sayıları on iki olan bu Ion kentleri hakkında şunları söylemektedir: “... Dile gelince hepsi aynı ağız kullanmazlar; dört değişik konuşmaları vardır. Güneyden başlayarak ilk kentleri Miletos'tur, hemen sonra Myus ve Priene gelir; Karia'da kurulmuş olan bu kentler aynı bölge dilini konuşurlar. Lydia'da Ephesos, Kolophon, Lebedos, Teos, Klazomenai, Phokaia vardır. Bunların dili daha önce saydığımız kentlerin diline hiç uymaz, hepsi de ortak bir bölge dili konuşurlar. Bunlardan başka üç Ion kenti daha vardır ki, ikisi Samos ve Khios adalarındadır, üçüncüsü Erythrai anakaradadır. Bunlardan Khios ve Erythrai aynı bölge dilini konuşur, Samos'luların ise kendilerine özgü ayrı bir dilleri vardır. Böylece birbirinden ayrı dört bölge dili çıkmış olur ortaya” (I. 142 / Ion kentlerinin bölgedeki konumları için bkz. Harita 2). Herodotos'un verdiği bilgiyi doğru kabul edersek ki, bu konuda ona güvenmemek için hiçbir neden yok, Ionların Anadolu'ya göçlerinin bir bütün halinde ve topluca değil çeşitli zamanlarda birbirinden bağımsız gruplar halinde olduğu sonucunu çıkarırız. Aksi takdirde dildeki ağız farklılığının bölgelere göre bu kadar değişim göstermesi mümkün olmazdı.

Smyrna'nın da Ion polisleri arasında katılmasıyla Ionia polislerinin sayısı on üçe çıkmıştır. Eskiden bir Aiol kenti olan Smyrna'nın Ionia'lılarca ele geçirilişinin hikâyesi yine Herodotos tarafından aktarılmaktadır (I. 150). Herodotos'un hikâyesinde gerçeklik payı olduğu, kendisinden sonraki antik yazarların anlatımları ve arkeolojik belgeler tarafından da doğrulanmaktadır (Akurgal, 1993a, 21). Kuzey Ege'de ve güneybatı Anadolu'da olduğu gibi dağlar kıyı bölgelere ulaşımı imkânsız kılmamış, bilakis Gediz ve Büyük Menderes ırmak vadileri sayesinde iç bölgelerle, Anadolu'daki diğer devletlerle rahatça ilişki kurmuştur Ionia ve deniz kıyısında olmanın kazanımları da Ionia polislerini Eski Yakındoğu'nun diğer devletleriyle tanıştırmıştır.



Harita 2. Smyrna ve adalar dâhil olmak üzere on üç Ion polislerinin yerini gösteren harita. Konumları altı çizilerek belirtilmiştir.

Bu tanışıklık sayesinde Hellenler bütün doğu dünyasında Ionların adıyla tanımlanmış ve Ion adı değişik şekillerde telaffuz edilmiştir. Bugün Batı Sami dilindeki Yâwân ile Asurca Yawani veya Yamani, Persçe Yauna ve demotik\* Mısırca Wynn ile aynı olduğunu hiç kimse reddetmemektedir (Bernal, 1998, 143). Biz de bu söylenişlerin farklı bir versiyonu olarak modern Türkçede onlara “Yunan” diyoruz ki hepsinin etimolojik kökeni Iona dayanmaktadır. Şimdi bu Yunanlıların, aslında Ionialıların eski zamanlarda Anadolu'da ve başka yerlerde yaptıklarına bakalım.

## 2. ION POLISLERİNİN DİĞER ANADOLU DEVLETLERİYLE İLİŞKİLERİ

Herodotos'un anlattığı hikâyeden yola çıkarak, Anadolu'ya yeni gelen Ionların başlangıçta yerli halkın topraklarını zorla işgal ettikleri, halkı da iş gücüne bağımlı hale getirdikleri düşünülebilir. Bu hikâyeye göre, Miletos'a gelen Atinalı göçmenler yanlarında hiç kadın getirmemiş, Karia'lı kadınların erkeklerini öldürerek onlarla evlenmişlerdir (I. 146). Daha sonra durum değişmiş, Ionların

arasına bazı Anadolu kavimleri karışmış ve siyasi olarak varlık göstermişlerdir. Böylece Anadolu'nun kurul, töre ve dinlerine ait birçok özellikler İon dünyasına girmiştir (Mansel, 1988, 122). Ephesos'taki Artemis tapınağı bu duruma güzel bir örnektir. İonlar bu bölgeye geldiklerinde Ephesos'taki Ana Tanrıça'nın tapınağı etrafında yaşayan Karialı ve Lydialılar vardı. Kendi Artemislerini Ana Tanrıça'ya uyarladılar; bu nedenle buradaki Artemis sanatta kesinlikle Yunanlı olmayan bir karakterde temsil edilir (Bean, 1972, 160). M.Ö. 9. ve 8. yüzyıllar boyunca İonia kentleri yerli halkla uyum sağlayarak ya da mücadele ederek gelişmelerini tamamlamaya çabalamış ve bazen birbirlerinin bazen de yerli halkın zararına egemenlik alanlarını genişletme yoluna gitmişlerdir. M.Ö. 7. yüzyıla gelindiğinde Ephesos, Menderes vadisi ve kuzeye giden yol üzerinde önemli bir istasyon olan Magnesia ad Maiandrum'ı (Manisa) işgal etmişti (Boardman, 1988, 86).

## **2. 1. İon Polisleri ve Phrygia**

O dönemde Anadolu'daki İon polislerinin bu etkinliklerini engelleyebilecek siyasi bir güç yoktu. Phrygialıların\* komşu olarak adları geçmesine rağmen onlar daha çok iç bölgelerde etkin idiler. M.Ö. 8. yüzyıla kadar başkentleri olan Gordion, Ege kıyılarından yaklaşık 200 mil içeride yer alıyordu (Finley, 1970, 78). Bir anlamda Hitit Devleti'nin mirasını taşıyan Phrygialılar kıyı kentlerine siyasi açıdan önem vermeyip onlar gibi kara devleti oldular; ancak bu mirasın sağladığı kültürel zenginlikle İon polislerini oldukça etkilediler. Arkeologlar Hititlere ait kralî yolu Phryglerin devam ettirdiğini keşfettiler. Bu sayede kısmen de olsa doğu etkisi İonia'ya taşınmış olmalıdır. M.Ö. 8. yüzyılın sonlarından itibaren Phrygia ürünleri ve sanatsal etkisi sadece İonia'daki kentlere değil Hellas'a kadar gitmişti (Finley, 1970, 79). Phryg başkenti Gordion'un anayolların kesiştiği noktada stratejik bir konuma sahip olması onu, Batı, Güneybatı ve Doğu Anadolu bölgeleri arasında maden ticaret ağının merkezi haline getirdi (Bkz. Harita 3). Bu dönemde İon kentlerinin kurulduğu Samos (Sisam Adası) ve Khios (Sakız Adası) gibi adalardan başka Ephesos, Smyrna ve Miletos gibi Anadolu'daki İon kentlerinde, Hellas'ta Lydia ve Urartu kentlerinde Phryg tarzı demir ve tunçtan buluntulara rastlanması Phryg ülkesinin merkezi konumunu doğrulamaktadır (Conka, 2006, 56-57).

İon- Phryg ilişkilerine açıklık getiren arkeolojik belgeler arasında çömlekler ve bronz fibulalar özellikle önemlidir. Phryglerin maden işçiliğinde İonları oldukça etkilemiş olduğu bilinmektedir (Boardman, 1988, 88). Bununla birlikte Gordion kazılarında ortaya çıkarılan batı kökenli eserlerin hiçbiri M.Ö. 700 yıllarından daha eskiye gitmez; Batı Anadolu'daki ve Hellas'taki Phryg eserleri de M.Ö. 8. yüzyılın son çeyreğinden daha eski değildir (Sevin, 1982b, 254-255). Phryg'lerin efsanevi kralı Midas'ın\* saltanatının başlarında Anadolu'nun doğusuyla meşgul olduğunu ve Asur kralıyla çatışmaya girdiğini ve sonunda Asur kralıyla antlaşma yaptığını Asur kralî belgelerinden biliyoruz. Bu antlaşmadan sonra Midas'ın yüzünü batıya çevirdiği arkeolojik belgelerle de doğrulanmış oluyor.



Harita 3. Phrygia Devleti'nin olası sınırlarını gösteren harita

Phryg düşünce zenginliğinin de İonia kentlerine bu dönemde girdiği görülür; bununla beraber yaklaşık olarak M.Ö. 8. yüzyılın sonlarında Phrygler, Hellen dünyasına Fenikelilerle ilişkiler sayesinde aktarılan alfabeyi İonlardan alıp kendilerine uyarladılar (esasen Phryglerin alfabeyi tam olarak nereden aldıkları tartışmalıdır. Phryglerin bazı Geç Hitit Krallıkları ile ilişkileri düşünüldüğünde kaynağın Kuzey Suriye olmasının mümkün olduğu yönünde görüşler mevcuttur; buna rağmen alfabenin Yunanlılardan alındığı daha yaygın bir kanıdır; görüşler ve değerlendirilmesi için bkz. Kuhrt, 2010, 249). İonia kentlerinin Phryg Devleti'yle iyi ilişki içinde olduğu söylenebilir. Ancak belgelenmiş bir siyasi ilişki söz konusu değildir. Eski Yunan kaynakları Kral Midas'ın Aiol kenti Kyme'nin\* kralı Agamemnon'un kızı Demodike ile evli olduğunu bildirir (Akurgal, 1993b, 203). Yine Herodotos'un yazdıklarından biliyoruz ki, Midas, krallık tahtını Hellas'ta Delphoi'deki Apollon Tapınağı'na hediye olarak göndermiştir (Herodotos, I. 14). Kralî evlilikler ve gönderilen hediyeler... Bu trafikte İon kentlerinin rolü ne olmuştur ya da olmuş mudur bilemiyoruz. Bütün bu anlatıların arka perdesinde var olan "siyasi" ilişkiler şu an için belgelenmekten uzaktır. Ancak ticari ve kültürel ilişki hakkında arkeoloji bize yeterince malumat vermektedir. Gordion, M.Ö. 7. yüzyılda Kimmerlerin saldırısına uğrayınca devletin siyasi varlığı kısa süre sonra sona ermiş, bölgede üstünlük Lydialılara geçmiş, bununla beraber Phryg kültürel mirası yaşamaya devam etmiştir.

## 2. 2. İon Polislerinin Lydia Devleti ile İlişkileri

Lydia Devleti'nin İonia polisleri ile ilişkisi farklı bir boyut taşır. Çünkü coğrafi olarak Lydia bölgesi Batı Anadolu kıyılarına çok yakındır (Bkz. Harita 4). Lydia'nın başkenti Sardeis'teki Amerikan kazılarında Karanlık Çağ seviyesine dek inilmiş ve burada bir yerleşim birimi tespit edilmiştir; kale kayalık zirvelerden biri üzerine kurulmuştur ve Lydia ülkesinde önemli bir merkez olmayı hak edecek kadar iyi bir konumdadır (Cook, 1970, s. 46). Buna rağmen bu dönemde Lydia Krallığı, İonia kentlerinin iç bölgelere kadar ilerlemesini engelleyecek bir varlık gösterememiştir. Herodotos'un aktarımından anlaşıldığı kadarıyla Lydia saltanatı Heraklid hanedanlığının elinde iken Sardeis, politik güce sahip bir

krallığın merkezi olamamıştır; ancak bir darbeye hanedanlık Mermnadlara geçmiş ve Gyges Lydia kralı olmuştur (I. 8–14). Hemen arkasından Phryg Devleti Kimmer saldırılarıyla zayıflayınca Lydia Krallığı Anadolu’da etkin bir siyasi güç haline gelir. Gyges’in kendisi de M.Ö. 652’de Kimmerler tarafından öldürülmesine rağmen Batı Anadolu kıyılarındaki körfezlere akınlar yaptı ve buralarda tutunmaya çalıştı. O ve ondan sonra gelen Lydia kralları kıyı kentlerine Phrygialılardan daha fazla ilgi gösterdiler (Boardman, 1988, s. 95). Gyges döneminde deniz kenarında Ion kentlerine, Smyrna ve Miletos’a saldırılar devam etti ve Kolophon ele geçirildi (Cahill, 2006, 96).

Gyges’in Hellespontos’un (Çanakkale Boğazı) güney kıyı hattını kontrol altına aldığı ve hatta Miletos’un Abydos’a (Çanakkale Boğazı kıyısında) yerleşik gönderip koloni kurmak için Gyges’in iznini aldığı görülmektedir (Strabon, XIII. 1. 22).



Harita 4. Lydia Devleti’nin anayurdunu işaret eden harita

Oğlu Ardys Ionia’ya saldırılarına devam ederek Priene’yi almış ve Miletos’a tekrar saldırmıştır. Lydia kralları Sadyattes ve Alyattes zamanında Miletos’a akınlar devam etmiş hatta Alyattes, M.Ö. 600 yıllarında Smyrna’yı yağmalayarak kentin terk edilmesine neden olmuştur. Alyattes’in kuşatma için inşa ettiği tepenin bugün hâlâ görülebildiği bilinmektedir (Cahill, 2006, 97). Alyattes daha sonra Klazomenia’ya hareket etmiştir. Ancak adalar Lydia saldırısından kaçabilmiştir. Sonuçta Alyattes, Miletos’la uzlaşmaya varır ve hatta kente iki Athena tapınağı yaptırır (Cahill, 2006, 97; Boardman, 1988, 96). Ephesos kentinin Lydia Devleti’yle ilişkisi daha da yakındır. Lydia’nın son ve görkemli kralı Kroisos’un yeğeni Pindaros’un Ephesos’un yöneticisi olması onun Ephesos’a saldırmasını engellememişse de sonradan ilişkiler, Kroisos’un Artemis Tapınağı’na yaptırdığı sütunlar sayesinde sağlamlaşır. Ephesos’a ait Artemis kültüne Sardeis’te de rastlanır ve Sardeis’teki Artemis kültünün Ephesos tarafından kurulduğu düşünülür (Cahill, 2006, 97).

İonia polisleri için Lydia Devleti özel bir tehdit unsuru arz etmesine rağmen yaklaşık olarak M.Ö. 7. yüzyılın başından itibaren İonia polislerinde demokratik yönetimler iktidarı ele alır ve takip eden dönemde demokrasi gelişmeye devam eder. Lydia Krallığı'nın İonia polislerinin gerisinde bir güç oluşturması İonia'ya en çok ticari açıdan zarar vermiştir (İonia ve hatta Batı Anadolu'nun tamamında Lydia hegemonyası için bkz. Harita 5). Anadolu içlerine dek uzanan yollar sayesinde Yakınoğu dünyası ile rahatça ticari ilişkide bulunan İon polisleri, Lydia krallarının bu yolları kendi kontrolleri altına almaları nedeniyle eski rahatlıklarını kaybetmişlerdi. Bu nedenle Hellas'ın ve Ege Denizi'ndeki adaların M.Ö. 750'li yıllarda başlattıkları kolonizasyon hareketine başlarda katılma gereği duymayan İon polisleri, Miletos başı çekmek üzere M.Ö. 7. yüzyılın son çeyreğinde ve 6. yüzyılın başında çeşitli yerlerde koloniler kurmaya başladılar.

Kolonizasyon hareketine katılmayan iki polis vardır: bunlar Ephesos ve İonia polisi olarak kabul edebileceğimiz Smyrna'dır. Smyrna'nın Gyges'in yaptığı ilk fetih girişiminden sonra Alyattes dönemine kadar saldırıya uğramaması, Ephesos'un da Kroisos dönemine kadar Lydialılardan hiçbir tehdit görmemesi her iki kentin Gyges döneminden beri Lydia Krallığı ile bazı antlaşmalar yaptıklarını ve Lydia denetimine giren Anadolu ticaret yollarının denize açılan limanları olarak hizmet verdiklerini ortaya koymaktadır. Lydia limanı gibi hizmet veren bu iki kent, karayolu ticaretinin olanaklarından yararlandıkları için koloni kurma girişiminde bulunmamış olmalıdırlar (Sevin, 1982a, 221). Lydia Krallığı'nın Anadolu karayolları üzerindeki egemenliği elinde bulundurması ekonomik anlamda bir devrim yaratacak olan değişim aracı sikkelerin yaratıcısı olmasına olanak tanımıştır. M.Ö. 7. yüzyılın son yarısında Lydialılar tarafından icat edildiğini Herodotos bildirmektedir (I. 94). Bu haberin doğruluğu Lydia'nın başkenti Sardeis'te bulunmuş olan elektrondan yapılmış bakla şeklindeki en eski sikkeler tarafından ispatlanmaktadır (Mansel, 1988, 175). Bu önemli buluş kısa süre içinde İon polislerinde de kullanılmaya başlanmıştır. Lydia sikkelerinin İon polislerinde kullanılması, Lydia'nın İon kentleri üzerindeki siyasi üstünlüğünün göstergesi kabul edilebilir.



Harita 5. En geniş sınırlara ulaştığında Lydia.

Ion polislerindeki iç siyasette de Lydia Krallığı'nın gölgesi hissedilmiştir. Hellas'taki polislerden çok daha farklı nedenlerle ortaya çıkan tiranlar, Ion polislerinde kentin haklarını ve bağımsızlığını Lydia krallarına karşı savunmak amacıyla başa gelmişlerdir. Örneğin Miletoslu tiran Trasybulas M.Ö. 7. yüzyılın sonlarına doğru yalnız anakentini Lydia'lılara karşı başarıyla savunmakla kalmamış, kentini büyük refaha kavuşturmuş, Miletos'luların Karadeniz kıyılarında koloniler kurmalarında büyük rol oynamıştır (Mansel, 1988, 179).